

УДК 316.722 316.723

Цитування:

Кавун В. М. Типологія культур: теоретичний аналіз. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал.* 2022. № 1. С. 47-51.

Kavun V. (2022). Typology of cultures: theoretical analysis. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 1, 47-51 [in Ukrainian].

*Кавун Віктор Миколайович,
доцент кафедри культурології
Національного університету
біоресурсів та природокористування України,
заслужений артист України
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-5806-3299>
v_kavun@ukr.net*

ТИПОЛОГІЯ КУЛЬТУР: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Мета дослідження – теоретичний аналіз типології культури. **Методологія дослідження.** В досягненні поставленої мети застосовано наступні методи дослідження: порівняння, систематизації, узагальнення досліджуваної проблеми, що дозволило раціонально осмислити все розмаїття культури, отримати цілісне розуміння образів конкретних культур. Виявлення та характеристика типів культури дозволили побудувати її типологію. **Наукова новизна.** Здійснено теоретичний аналіз типології культур та узагальнено розуміння образів конкретних культур. **Висновки.** Типологія культури створюється при порівняльному вивченні різноманітних культур та їх систематизації. В основу типології можуть покладатися різні критерії, зокрема: належність до історичного типу суспільства, регіональна приналежність, спільна релігія, етнічні особливості, тип господарювання, вид діяльності суспільства, спільна територія та інше. На сучасному етапі немає однозначного погляду до розуміння типології культури, але можна виокремити два основних підходи: історичний (універсальний) і регіональний (локальний). Існує також географічний поділ культур за типами: Схід–Захід. На Заході переважає прагматизм, матеріалізм та раціоналізм, на Сході – характерний колективізм, духовність, ідеалізм та деяка пасивність. У процесі взаємодії культур відбувається їх взаємопроникнення та культурний синтез, в результаті чого з'являються нові елементи, збагачуються існуючі типи та з'являються нові форми та види культур.

Ключові слова: типи культур, типологія, класифікація, культура.

Kavun Viktor, associate professor of the Department of Cultural Studies of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine Honored Artist of Ukraine, associate professor

Typology of cultures: theoretical analysis

The purpose of the article is to theoretical analysis of typologies of culture. **Methodology.** In achieving this goal, the following research methods used: comparison, systematization, and generalization of the problem under study, made it possible to rationally comprehend the diversity of cultures, and to obtain a holistic understanding of the images of specific cultures. Revealing and characterizing the types of culture made it possible to build its typology. **Scientific Novelty.** A theoretical analysis of the typology of cultures and a generalized understanding of the images of specific cultures are carried out. **Conclusions.** A typology of culture is created through a comparative study of different cultures and their systematization. The typology can be based on various criteria, in particular: belonging to the historical type of society, regional affiliation, common religion, ethnic characteristics, type of activity of society, common territory, etc. At the present stage, there is no unambiguous view of understanding the typology of culture, but two main approaches can be distinguished: historical (universal) and regional (local). There is also a geographical division of cultures by type: East-West. In the West, pragmatism, materialism and rationalism prevail, in the East collectivism, spirituality, idealism and a certain passivity are characteristic. In the process of interaction of cultures, their interpenetration and cultural synthesis take place, as a result of which new elements appear, existing types are enriched and new forms and types of cultures appear.

Key words: types of cultures, typology, classification, culture.

Актуальність теми дослідження. Типологічний підхід важливий для вивчення найрізноманітніших аспектів матеріальної та духовної культури людства. Проблема типології культури передбачає пошук певної

суттєві риси культурної системи, абстрагуючись від її особливостей. Специфічність культури, її унікальність частіше за все пов'язані з конкретною внутрішньо культурною конфігурацією, тобто

ідеальної конструкції, яка могла б підкреслити рис і форм, які характеризують окрему культурну систему.

Жодна теоретична концепція не може охопити всієї сукупності національно-культурних явищ, відносин, які існували в минулому та притаманні сьогоденню. Життя сотень давніх народів, які в первісному суспільстві перебували у формі родових і племінних спільнот, в умовах сучасності знаходяться у формі народностей різних рівнів згуртованості та інтеграції, містить надзвичайно широкий спектр відмінностей, що не завжди дозволяють згрупувати їх навколо якоїсь однієї визначальної ознаки. Тому закономірною є палітра наукових досліджень, шкіль, що по-різному описують і визначають типології культури.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Становлення проблеми типології культури пов'язано з іменами таких дослідників, як І. Баховен, Д. Віко, Ф. Вольтер, Г. Гегель, І. Гердер, К. Леві-Стросс, К. Леонтєв, Ф. Нортроп, А. Тойнбі, О. Шпенглер, К. Ясперс та інших. Саме Гердер одним із перших звернувся до розуміння різних типів культур, їх форм та особливостей.

Метою дослідження є теоретичний аналіз типології культури.

Виклад основного матеріалу. Культура – складне, багатогранне поняття. Термін бере свій початок у Давньому Римі від слова culture – «обробіток», «розвиток». Проте сучасна наука використовує це поняття у багатьох контекстах. У широкому розумінні – це спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності й результат її використання.

П. Герчанівська визначає культуру як «сукупність штучних порядків і об'єктів, створених людьми як додаток до природних, засвоєних форм людської поведінки, здобутого знання, образів самопізнання і символічних позначень навколишнього світу» [2, 264]. Це також сукупність духовних і матеріальних цінностей конкретного суспільства у певний відрізок часу.

Виділення типових відмінностей між культурами передбачає формування різних підходів до розуміння поняття «культура», що сприяє кращому розумінню соціальної дійсності та прогнозуванню розвитку суспільства. При виявленні типів культур керуються етнографічними та просторово-географічними критеріями, хронологічно-часовими показниками та ціннісними орієнтаціями.

зі структурно-композиційною неповторністю

Основними логічними параметрами культурологічної типології є діахронія – синхронія та лінійність – дискретність. Діахронія реалізує історичний підхід до типології культури, розглядаючи її в системі простору-часу, горизонталі та вертикалі. Синхронія розглядає культуру тільки в системі просторових координат, виокремлюючи, як основну, горизонталь. Синхронічний підхід спрямований на вивчення явищ та подій, які співіснують паралельно, одночасно, в рамках однієї епохи. Синхронія досліджує культуру у певний відрізок часу. Лінійний підхід вбачає в історії культури безперервний ланцюг розвитку, він реалізує ідею про переривчастість світового культурно-історичного процесу [2, 81-83].

Культуру можна поділити на:

матеріальну – ресурси, що зазнали обробки (породи тварин, сорти рослин, види ґрунтів та природних речовин, будівлі та споруди, інструменти та обладнання, засоби транспорту, технології, система зв'язку). Сюди також відносять культуру праці та побуту, матеріальне виробництво, топос (місце проживання), фізична культура;

духовну культуру – будь-яка інтелектуальна діяльність (наука та освіта), естетична культура (художня культура та мистецтво), мораль, мова, звичаї, право, політика та релігія.

На основі носіїв культуру поділяють на національну, регіональну (європейську, тропічно-африканську, арабо-мусульманську, індійську та далекосхідну) й світову. За технологічними основами культура буває: писемна, неписемна, книжна, інформаційних технологій.

Враховуючи епохи розвитку суспільства, які змінюють одна одну, доцільно поділяти культуру за історичними типами:

1. Первісна
2. Давньосхідні цивілізації (Месопотамія, Єгипет, Індія, Китай)
3. Антична (культура Греції та Риму) – до V ст. н.е.
4. Культура Середньовіччя (Візантія) – V–XV ст.
5. Культура епохи Відродження (Італійське та Північне) – XIII–XVI ст..
6. Культура Нового часу (XVII–XIX ст.): XVII – бароко, XVIII – просвітництво, XIX – класицизм.
7. Новітня, сучасна культура – XX – початок XXI ст.

Кожен історичний тип культури проявляється у різних формах, видах та способах, які умовно можна віднести до самостійних сфер соціокультурного життя:

матеріально-предметного середовища;
інтелектуально-інформаційного поля

культури;

системи моральних і релігійних цінностей;

носіїв і споживачів культури;

художньо-естетичних символів епохи.

Основними принципами типології культур є:

географічний – локалізація культур у територіальному просторі;

хронологічний – виокремлення етапів історичного розвитку, локалізація у часі;

національний – співвідношення особливостей етнічних і національних ознак культури.

Культурологами визнано різні критерії щодо типологізації культур, що зумовлює виокремлення різних її типів у сучасній науці. Формативна типологія передбачає, що людство розвивається шляхом зміни суспільно-економічних формацій, відповідно, кожній із них відповідає свій тип культури. Цивілізаційний підхід враховує духовні цінності та культурологічні категорії, в яких культуру кожної спільноти розглядають як самостійне явище. Регіональний підхід розглядає взаємозв'язки та взаємовпливи культур різних народів і розкриває культурну самобутність певного регіону. Серед основних факторів, які формують культурний регіон – спільна територія, історія та соціально-економічні умови, схожі природньо-кліматичні умови, релігія, що домінує у регіоні.

У рамках нашого дослідження варто приділити увагу теорії ідеальних типів культур Д. Фейхлмана, який виділяє основні елементи будь-якої культури – етос та ейдос. Дослідник виокремлює сім типів культур:

допервісну (спрямовану на виживання в умовах природного середовища. Головною цінністю у цей період була фізична сила та віра у тотеми);

первісну (культура більш розвинутого суспільства, високоорганізована, люди навчилися складати міфи про походження світу);

військову (культура завойовництва, отримання вигоди, що сприяє розповсюдженню агресії, жадібництва, відсутності духовності);

релігійну (схвалюється богопослушність, з'являються гуманістичні ідеї та переконання);

цивілізаційну (на перший план виступає індивідуальність людини, її почуття, думки та вчинки);

наукову (допитливість стає важливим критерієм розвиненості людини);

постнаукову (аналізується задоволеність життям, людина стає толерантною).

Один із представників ціннісного підходу до аналізу культури П. Сорокін виділяє три типи культур або суперсистем: ідеаційний, чуттєвий та ідеалістичний. Якщо переважає перша, то найвищою цінністю в ній стає Бог і Віра, до чуттєвого світу формується байдужість або заперечення. У чуттєвій культурі перевага надається почуттям. Сенс життя полягає у тому, що ми бачимо, чуємо та ін. Релігія та мораль мають відносний характер – вони або заперечуються, або не мають достатньої цінності. Ідеалістична система є проміжною між двома попередніми. У ній цінностями виступає раціональний розум.

К Леві-Стросс поділяє культури на «гарячі» та «холодні», в основі яких автор покладає структуру тексту. Сучасні культури дослідник вважає гарячими, оскільки вони пам'ятають всі створені тексти – музику, книги, графіку, всю знакову систему, при чому прагнуть створювати нові тексти, не схожі на попередні. Всі минулі культури Леві-Стросс вважає холодними, адже вони лише відтворювали існуючий текст, дбали про традиції та поклонялися богам і культурним героям, що неприйнятно сьогоденню [3].

У залежності від того, який рівень культури та хто її створює, розрізняють наступні її види:

загальнолюдська культура – створена протягом усієї історії людства та побудована на основі загальнолюдських цінностей – розумінні добра, краси, істини;

елітарна культура – притаманна культурній еліті, оскільки характеризується вишуканими артефактами. Ця висока культура наповнена класичною музикою, витонченим мистецтвом, високоінтелектуальними літературними творами;

народна культура – аматорська культура або фольклор, що створені творцями-аматорами та стосується життя народних мас населення. Сюди відносять казки, перекази, міфи, легенди, пісні, танці, живопис;

масова культура – культура масового вжитку, яка поширюється засобами масової інформації;

національна культура – характеризує певну спільноту, державу, країну, націю. Сюди

відносять сукупність цінностей, символів, вірувань, норм і взірців поведінки.

Для того, щоб охарактеризувати сучасність, використовують постіндустріальний тип культури (технотронний) або культуру інформаційного суспільства, в якому відбувається безперервна обробка інформаційних потоків. Для розуміння сучасних тенденцій також використовують медіакультуру. Це пов'язано з тим, що останні десятиріччя помітний значний вплив засобів масової інформації на цінності, стереотипи, моделі поведінки та ідеали людини.

У межах нашого дослідження не можна оминати увагою розподіл культури на східну та західну. Ці поняття є досить умовними. До культури Сходу ми відносимо Індію, Китай, Японію та інші азійські держави. Вона характеризується традиційністю та сталістю, тоді як культура Заходу, до якої відносимо країни Європи та Північної Америки, вражає своєю динамічністю та бурхливим розвитком. Окрім того, на Сході можуть співіснувати між собою декілька релігій, на Заході, більшою мірою, переважає християнство.

Таким чином, типи культур визначають за культурно-історичним (модель Л. Моргана, марксистська модель, моделі М. Данилевського, П. Сорокіна, А. Тойнбі та О. Шпенглера) і структурним типом (культура поділяється на матеріальну та духовну, за носієм розрізняють східну та західну культури; елітарну, масову та народну; локальну, етнічну, світову та національну; домінуючу, субкультуру та контркультуру) і методом ідеальних типів (модель Д. Фейблмана, яка містить у собі допервісний, первісний, воєнний, релігійний, цивілізаційний, науковий і постнауковий типи) [2, 82].

Необхідними елементами суспільства є субкультури та контркультури. До субкультур відносимо такі культури, норми яких суттєво відрізняються від панівної домінуючої культури, але не суперечать їй, тоді як контркультура протистоїть її нормам. Такі культури виникають у результаті зміни соціальних реалій, народження нових духовних цінностей [4].

Серед основних ознак контркультури можна виділити наступні:

- добровільне протиставлення себе суспільству;
- ведення антисуспільного образу життя, що виражається у досить примарних, екзотичних формах;

- здійснення впливу на суспільну свідомість шляхом активної пропаганди та вираження власної позиції, спроб щось змінити в оточуючому суспільстві.

Незважаючи на деякі негативні моменти, контркультура має й позитивні сторони, такі як презирство успіху, багатства, комфорту та престижу. Пропагується активне протистояння між базовими потребами людини та неможливістю їх задоволення в рамках санкціонованих суспільством способів життєдіяльності.

Серед субкультур можна виділити національні, конфесійні, професійні, соціальні, які утворюються під впливом віку, етнічного походження, місця проживання, релігії та соціальних груп. Серед основних ознак субкультури:

манера поведінки, одяг, мова, які відрізняються від традиційної культури;

основою субкультури можуть бути політичні погляди, стиль життя, характер музики;

субкультури можуть носити екстремальний характер та мати протест проти певних явищ чи суспільства в цілому;

деякі субкультури самоізолюються від оточуючого суспільства, а деякі стають приналежними до домінуючої культури.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні теоретичного аналізу типології культур та узагальненні розуміння образів конкретних культур.

Висновки. Типологія культури створюється при порівняльному вивченні різноманітних культур та їх систематизації. В основу типології можуть покладатися різні критерії, зокрема: належність до історичного типу суспільства, регіональна приналежність, спільна релігія, етнічні особливості, тип господарювання, вид діяльності суспільства, спільна територія та інше. На сучасному етапі немає однозначного погляду до розуміння типології культури, але можна виокремити два основних підходи: історичний (універсальний) і регіональний (локальний). Існує також географічний поділ культур за типами: Схід–Захід. На Заході переважає прагматизм, матеріалізм та раціоналізм, на Сході характерний колективізм, духовність, ідеалізм та деяка пасивність. У процесі взаємодії культур відбувається їх взаємопроникнення та культурний синтез, в результаті чого з'являються нові елементи, збагачуються існуючі типи та з'являються нові форми та види культур.

Література

1. Бабій Л. Г. Діалектика розвитку історичних типів культури. Львів, 1991. 160 с.
2. Герчанівська П. Е. Культурологія: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За ред. В. І. Панченко. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Університет «Україна», 2006. 323 с.
3. Леві-Строс К. Структурна антропологія / Пер. з фр. З. Борисюк. 2-ге вид. Київ: Основи, 2000. 387 с.
4. Молодіжна субкультура: Колективна монографія / Наук. ред. Н. А. Победа. Одеса: Астропрінт, 1999. 284 с.

References

1. Babiy L. (1991). Dialectics of development of historical types of culture. Lviv [in Ukrainian].
2. Gerchanivska P. (2006). Culturology: Textbook. Ed. Panchenko V. Kyiv [in Ukrainian].
3. Levi-Strauss K. (2000). Structural Anthropology. Kyiv [in Ukrainian].
4. Youth subculture (1999). Collective monograph. Odessa: Astroprint [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 20.12.2021
Отримано після доопрацювання 21.01.2022
Прийнято до друку 28.01.2022*